

Nacsinák Gergely András

A KŐ KÖLTÉSZETE

2018-02-26 | ESSZÉ

Kíváncsi vagyok, vajon hányan csinálták már ezt végig előttem. A templomőr szemre elég idősnek tűnik, praxisában biztos nem én vagyok az első kergető idegen, aki a mozaikokat illő unalommal megbámuló turistáktól eltérően, ahelyett, hogy továbbállna, a mellékkápolnák végigsündörgése után különös táncba kezd az egyik szarkofág előtt. A tánc alaplépésének a mellékoltár előtti oda-vissza csázkálás tűnik (az oltárnak háttal), amit időnként pár óvatos guggolás, és a kápolna bejáratánál némi billegés színesít. A sekrestyés, ha egyáltalán feltűnik neki a dolog, bizonyára hamar

napirendre tér fölötte: Róma elég nagy, sokféle elmebaj megfér benne egymás mellett. Matat tovább a képeslapok és broszúrák közt, megolvassa a kasszában az aprót, mintha mi sem történt volna. Nyugodt mozdulatain látszik, tudja, hogy az efféle habókos jöttment nem jelent veszélyt sem magára, sem – ami fő – a templom berendezésére. Udvariasan szétterít maga előtt egy kolosszális napilapot, mintegy jelzésképp: folytassa csak, kedves hibbant idegen, mi itt pár ezer éve semmin se lepődünk meg nagyon. Mi mindent láttunk már: afrikai hadjáratot, lengyel pápát, és egy torinói nagybácsikám mesélte, hogy tanúja volt, amikor az Übermensch egy öszvér nyakába borulva zokogott. Úgyhogy csak tessék bátran guggolni és császárkálni tovább. Addig átfutom a szalagcímekeket, hátha ma mégis meglepnek valamivel.

Santa Prassede bazilika, Szent Zénó kápolna, Peter Dutton, flickr.com

Miután a táncot ekképp magam is eljártam, oly diszkréten, ahogy csak lehet, kelet-európai elfogódottsággal, azért szívesen megérdeklődtem volna tőle, vajon hány szerzettel találkozott a fajtámból ájtatos szolgálatának évei vagy évtizedei alatt – kár, hogy nem tudok olaszul, és a bédekker szószedete sem hatalmaz fel efféle árnyalt

kommunikációra. Persze az is lehet, hogy elég lett volna egyetlen névvel szabadkozni, és máris megértésre találok; talán elég lett volna annyit mondani, mintegy bocsánatkérőleg, hogy *Robert Browning*.

*

Másik templom, szellősebb, világosabb, csordultig mézszínű fénnel, és jó néhány évvel korábban. Fogalmam sem volt arról, hogy a Westminster Abbey-ben van olyan, hogy Poéták Szeglete. A szó szoros értelmében belebotlottam, kevés híja volt, hogy rá nem léptem Edward Learre. Az akkurátus angolok a déli oldalhajó pár négyzetméterén szedték csokorba nevesebb betűvetőiket, vagy legalább – holttest híján, mint mondjuk Byron estében – a nevüket. De Chaucher például itt van. Tennyson is. És Tennyson tőzsomszédja, elegáns alabástrom és meggypiros színben pompázó sírkővel Robert Browning. Most épp halottat játszik, a nagy alakoskodó. Mi minden volt már: Fra Filippo Lippi, a nőcsábász szerzetes-festő, elárult zsoldos, pohos olasz nemes, arab orvos, és még sok minden. Most épp előkelő halott a Westminsterben, nemzeti büszkeség aranybetűs sírfelirattal, és ez is jól áll neki. A sok álarc közt elfér még ez az egy: a vörösmárvány sírlap, aranyozott betűkkel.

*

Irodalmi tájolóim, a Szerb Antal- és a Babits-féle irodalomtörténetek szerint Browning akkor van igazán elemében, amikor szerepet játszik: saját találmánya a dráma nélküli monológ, az írott portré, szavai akár egy rézmetsző karctűje, finom érzéssel jelölik ki a rejtőző lélek vonásait. És mint a jó arcképfestő, épp eleget láttat és épp eleget hagy homályban ahhoz, hogy nézői (olvasói) kíváncsiak legyenek modelljére, és szellemi izgalmat jelentsen kilétüket firtatni. Babits azt mondja róla: „Amit ő írt, voltaképp nem vers és legkevésbé líra. Ő maga drámának nevezi művészetét: *always dramatic in principle*. S valóban, minden költeménye egy-egy monológ. De egészen belső dráma ez: nem beszéd, hanem gondolatok folyamata. Olyan, amelyet még nem írtak: a lélek keresztmetszete. Browning a legnagyobb pszichológ-költő Shakespeare óta. Egészen belül akarja megfogni a lélek működését és azon nyersen versbe teremteni. Mint a viviszekció. Mintha az eleven szívet vágnád hirtelen át, hogy utolsó dobbanásában

megleshesd. A megfoghatatlant akarja megfogni: ezért egész költészete küzdelem. A szó csak arra való, hogy jelezze a gondolat menetét. A gondolatot úgy, amint villan, félig öntudatlan árnyalataival, melyeknél a világos kifejezés már meghamisítás volna. A félbemaradt mondatok költészete ez." Egyik darabjában haldokló püspököt szólaltat meg, akinek csapongó, a halál szelétől hajtott gondolatai megoszlanak ugyan a vagyon, a nők, a fiához intézett kéretlen intelmek közt, de rendre lehorgonyoznak egyvalaminél: annál a kérdésnél, hogy milyen sírkövet csináltasson magának. Feltételei meglehetősen egyszerűek: legyen káprázatosan szép, és mindenképp szárnyalja túl vetélytársa, bizonyos Gandolf síremlékét, mely nem áll ott pompázni a közelben. A sír egy patinás római templomban leend, „Szent Praxedis templomában”, s az elejtett megjegyzésekből, valamint a főpap kényes ízléséből ítélve valamikor az érett reneszánsz idejére keltezhető a furcsa végrendelet. A monológ legszebb sorai nem is az élettől búcsúzó, ugyanakkor körömszakadtig az életbe kapaszkodó méltóság kifakadásai, amelyek az emberi gyarlóság tanúi – habár Browning minden egyes portréja ilyesfajta kíméletlen leleplezés –, hanem azok, amelyben apróra leírja vágyott sírkövét: mert szavaiból egyedül itt csendül ki az ihletett szeretet hangja. A vénség pedig a legszebb anyagokat követeli magának, amit csak képzelni lehet: „*barackvirág-márványt, mely ritka, érett / mint ütőérből frissen szűrt vörösbor*”; aztán „*antik-fekete*” bazaltot, pisztácia-zöld jáspist, és végül „*lapis lazulit, mely... kék, mint erecske a Madonna mellén*”. Hadd eméssze az irigység, hadd üsse meg a mennyei guta azt a Gandolfot, valahányszor odapillant a maga „sárgás, vacak” sírkövére, amelynek felirata is csupán középszerű latin. A reneszánszban, úgy látszik, még élt, vagy újraéledt az ókoriak érzékenysége a kövek iránt, mely mibőlünk többnyire hiányzik: a bazilikák tarka oszlopsorai, metszett cosmatapadló, az oltárok és szarkofágok anyagának gondos megválasztása arról tanúskodik, hogy képesek voltak – nem is csak az ékkövek, hanem a kő mint *anyag* csodálatára.

Santa Prassede bazilika, Peter Dutton, flickr.com

Mi átsiklunk fölötte, ők gyönyörűségüket lelték a különféle kövek más-más tapintásában, árnyalataik, mintázatuk, fényük vagy fátyolosságuk sokféleségében, s ezek összjátékában: úgy tervezték meg a belső terek padlatát, oszlopait és mennyezetét, akár egy szimfóniát, de nem röpke hangból, hanem súlyos anyagból. És mégis különös, hogy ez az anyag ebben az összhangzatban mintha megtanulna repülni. A drágakő csak a kő röpülésének legfelsőbb foka, az anyag áttetszővé válása: amin már átszűrődik a fény, a csaknem angyali anyag. Ezért kell ama síremlékre jáspis, márvány, bazalt, minden. Browning sorai hosszan kísérik a püspök ziháló és mindegyre összekuszálódó gondolatait, amelyben prédikációk fordulatai, antik faragványok, néhai szerelmek képei montírozódnak egymásra. Lassan elszáll tüdejéből a levegő, kialszik szeme világa, megfullad benne az élet: de ha a kövekre terelődik a szó, beszéde egyszerre kisimul, kivirágzik. „Az ember sírba száll, s nincs nyoma” – mire akkor ez a megszállott kővadászat? Utolsó szomjúsága miatt a kövekre

irányul? Római püspök lévén tudja jól: ami csak a templom részévé válik, örök; porrá lesz infula, pallium, manipulus, és belőlük az esendő ember is eltűnik, illetve dehogy tűnik el: a templomba ízesülve maga is kővé válik, nyugalma a kő-nyugalom:

*„ S amint így fekszem századokon át,
Hallom a tömeg áldott mormolását
S látom, hogy eszik naphosszat az Istent,
És érzem a kitartó gyertyalángot,
És sűrű tömjénfüstöt ízlelek.”[1]*

Ezért kell a finom sírkő, a jól megválasztott fülke, az időntúli – a „márvány-nyelv” – latin. Megbocsáthatatlan, hogy az átokverte Gandolf „a déli sarkot elkaparintotta”, némi vigaszt jelent, hogy rossz rajta a latin. „*Elucescebat*” – ez van rávésve; ha jól értem „felragyog”. Sokat emlegetik a szövegben a latint, mégis ez az egyetlen latin szó a versben. Az is, a püspök szavai szerint, középszerű, ha nem egyenesen csapnivaló latin, „csak Tullius” – de mindegy, ha valami azon keresztül is „felragyog”. A reneszánsz imádta a latint, legalább annyira, mint a követ, és ha a kettő együtt volt, maga lehetett a humanista gyönyörűség: antik márványt sokszor lelkifurdalás nélkül zúztak porrá nyersanyagnak, de rendelet volt rá, hogy ha felirat van rajta, nem eshet bántódása. *Elucescebat*. A latin szerintük valahogy tudta ezt. Átragyog rajta az örökkévalóság.

Santa Prassede bazilika, Allie_Caulfield, flickr.com

Amióta Browning versét először olvastam, furdalt a kíváncsiság, vajon a reneszánsz püspök sírköve ott van-e Szent Praxedis templomában, s hogy olyan lett-e, amilyenek kívánta? Kiásták-e a frascatii villa földjéből a „zsidófej-nagyságú” lapis lazulit? Megkapta-e a vágyott bronz domborművet? Vajon Browning létező síremléket írt meg, s ha igen, meg lehet-e találni azt a templomban, vagy kiötlött egyet, hogy rajta keresztül egy egész korszak hangulatát és lelkületét fesse fel? S ha valós a sír, és ráadásul megtalálható – megtudhatom-e Browning püspökének nevét? Ezt szerettem volna tudni, amikor beléptem Rómában a Santa Prassede templomba. És persze ezért volt az a furcsa tánc.

*

Mert Browning itt-ott elejt a vers szövegében néhány utalást, megjegyzést, félmondatot, amelyek alapján, ha valaki akar, akár nyomára is akadhat az imaginárius főpap nyughelyének.

*„Az öreg Gandolf mégis rászédett,
A déli sarkot elkaparintotta,
Az rejti testét – rohassza meg Isten!”*

...vagyis alighanem az ókeresztény módra *keletelt* templom valamely északi mellékkápolnijában kell keresnünk a püspöki síremléket; a hajó déli fertályába épített szarkofágok egyike sem szolgálhatott a versbéli sírhely mintájául, már csak azért sem, mert az ide beépített méltóságok egytől-egyig vagy öregebbek, vagy fiatalabbak a versben megadott évszázadnál.

*„Nem baj, az én fülkém se szűk, és onnan
Látni a szószéket s egy darabot
A kórusból, a csöndes székeket
S a magas dómot, ahol angyalok
Laknak, s bujkál némi napsugár.”*

...mindössze ennyi támpontot ad Browning az elhelyezkedést illetően, s még néhány szót veszteget a sírlapra:

*„Betöltöm a fülkét bazaltlapommal,
S a szentségtartóm alatt pihenek,
Kilenc oszlop köröttem kettesével
egy meg a lábamnál...”*

A „dóm” szó ugyan azt a gyanút ébresztheti, hogy Browning képzeletbeli templomot ír le, hiszen a Santa Prassede, ókeresztény bazilika lévén, híjával van a kupolának; ám az angyalok említése nyomán világos, hogy Browning itt az apszis félkaréjára gondol, amely előtt kettős diadalív feszül, telis-tele mozaikangyalokkal. Csakhogy az északi oldal hátsó traktusának kápolnáiból az angyalok éppen nem látszanak; az oltárhoz

legközelebb eső kápolna pedig, ahonnet az angyalokat legjobban látni, letisztult, világos, 19. századi képződmény, sehogy se illik a versbéli püspök tarka világához. Talán a középső, az Olgiai-kápolna felel meg leginkább Browning leírásának. Nézem: az oldalfalba épített három síremlék mindegyike 16. századi, kettő bal felől és egy jobb kézt. Az utóbbi nem számít: arról az oldalról egyáltalán nem látszik sem a szentély, sem a szószék. Balról bizonyos Bernardo és Antonio Olgiai nyugszanak. Bernardo a kápolna építtetője, VIII. Kelemen pápa kincstárnoka, de azt nem tudom, a klérus tagja volt-e. Falba süllyesztett szarkofágjaiktól, különösen a másodiktól, a kápolna oltárához közelebb esőtől némi ügyeskedés árán – térdhajlítás, előre-hátra császkalás, tétova billegés – lehet is olyan látószöveget találni, ahonnet a díszes márványajtón át belátni a félhomályos, csönd-boltozatos templomtérbe, egész pontosan oda, ahol „angyalok laknak és bujkál némi napsugár.”

Santa Prassede bazilika, Allie_Caulfield, flickr.com

*

Mondhatni, persze, hogy mindez merő időpocsékolás, hisz semmi jelentősége nincs a versre nézvést annak, volt-e konkrét síremlék, vagy sem; vagy hogy kibetűzhető-e az undok Gandolf neve a déli fertály valamely patinás szarkofágjára vésvé. Mint ahogy mit sem számít, melyik volt az az archaikus torzó, amelynek bűvöletében Rilke megírta szonettjét, vagy hogy létezett-e valaha pontosan olyan görög váza, amelyet Keats elbeszél nekünk. A versben minden archaikus szobortöredék és minden görög váza összegződik egy írott torzó pillanatában, egy betű-váza örökkévalóságában: Browning versében is tükröződik valami minden reneszánsz síremlékből. A Prasedében körbejárva mintha itt is, ott is ráismertem volna az olvasottakra: itt egy márványlap fátyolos árnyalataiban, ott egy kőarc dolyfös vonásaiban. Lám csak: a jobb hajóban Pantaleone kardinális szarkofágján a szobor épp úgy nyújtóztatja ki kő lábát, ahogy Browning írta; Giovanni Battista Santoni sírtáblája a jobb első oszlopon „antik-fekete” márvány, és fölötte a püspök portréja szakasztott olyan, amilyennek Browning püspökét képzeltem.

Nem is azért fogtam a névtelen – és kimondottan ellenszenves – püspök szarkofágjának keresésébe, mintha ellenőrizni akartam volna Browning leírásának akkurátus mivoltát, vagy mert azt gondolnám, hogy a versek úgynevezett tárgyának okvetlen kell legyen modellje az úgynevezett valóságban is – korántsem. Azért kerestem a sírt, hogy folytatódjék a történet, amely a monológban elkezdődött: hogy, ha csak lehet, megtaláljam a *monsignore* nevét, amelyet Browning gondosan elhallgatott, s hogy kiderüljön: a haláltusáját vívó főpap örökségre sóvárgó utódai teljesítették-e utolsó kívánságát, mely inkább esdeklés volt, mintsem parancs. Hiszen ha nem találok az épp eléggé tágas fülkét, amely foglalként tart magában egy barackvirág- és pisztáciaszínben pompázó sírlapot, az nemcsak azt jelentheti, hogy Browning úgymond „kitalálta” az egészet, hanem – ha folytatjuk a versben megkezdett mesét, ami nem egyéb, mint játék, tehát nem egyéb, mint sors – jelentheti, hogy a fukar és becsvágyó püspök aggodalmai nem voltak alaptalanok. Félig önmagához, félig mihaszna utódaihoz intézett szónoklatában hol könyörög, hol elérzékenyül, hol fűt-fát (mi több: márványtestű szeretőket) ígér, hol pedig fenyeget: hisz tudja jól, lelki minőség híján másban nem bízhat, mint a kő meg a szó, a márvány

meg a „jó latin” minőségében; hátha ez a kettő együtt csak elviszi a hátán az örökkévalóságba. Hiszen itt volnánk a Prassede boltívei alatt, melyeken sok száz éve ott tündöklük a kő-örökkévalóság, a mozaikszentek mozdulatlan karának képében. Joggal aggódik tehát, hogy léha ivadékai elherdálják a rájuk bízott javakat, ahelyett, hogy az ő sírhelyére költenék – és akkor mi marad? Se lélek, se kő. És lám, ha sehol a Prassede félhomályos zugaiban nem lelem a kilenc gyertyatartót, a bronz domborművet, és nem dereng elő sehonnan égbolt-kéken egy jókora *lapis lazuli*, akkor az örökösök csakugyan arra vártak, hogy a vén zsarnok kiadja lelkét, és meg sem álltak az első trattoriáig s az első kuplerájig, amelyeknek a reneszánsz Róma is bizonyára bőviben volt. A vers így vagy úgy, de folytatódik a világban; az írott szó sosem „csupáncsak” írott szó, az élet függeléke marad. Nem ártana utánanézni – morfondírozom, amikor kilépek „Szent Praxedis temomából” a csöndes mellékutcára –, hogy a Westminster elegáns rozsdavörös márványlapját megírta-e már valaki versben: teszem azt „Browning megrendeli sírkövét a Poets’ Corner-en” címmel, vagy ha nem, esetleg érdemes volna-e megpróbálkozni vele. Csak hogy folytatódjék a játék.

[1] Vas István fordítása

felső kép | Santa Prassede bazilika, Rodney, flickr.com